

בין מחוייבות להתחברות – מה היא הדרך האידיאלית לעבודת ה'?

אורי אבישר

ראשי פרקים:

א - מבוא

ב - הצגת המחלוקת בתנ"ך ובדברי חז"ל

ג - גישות הראשונים והאחרונים בנוגע למחלוקת

ד - גישות רבני דורנו בנוגע לצדדי המחלוקת

ה - הצעת פתרון

ו - סיכום

מבוא

הגמרא במסכת שבת (פח, א) מתארת את נתינת התורה לעם ישראל כדבר שנעשה באונס ומתוך הכרח: "כפה עליהם הר כגיגית" - כלומר, ה' כפה את עם ישראל לקבל את התורה, ואם לא יסכימו, אומרת הגמרא - "שם תהא קבורתכם".

אמנם, עם ישראל קיבל על עצמו מרצון את התורה בימי פורים בתקופת מרדכי ואסתר, כפי שאומרת הגמרא בהמשך דבריה,¹ אך נראה למעשה שבדורות האחרונים התחוללה מהפכה בנפשם של האנשים. האדם המודרני, המשוחרר לדעתו מכבלי מוסר ושיפוט חיצוניים, מחפש רק אמת פנימית, חווייתית ומורגשת. במידה ולא מצא, לא יקיים שום אמת אחרת. ישנו רק צד אחד של הסתכלות, והוא של האדם, והוא הקובע. "כך אני מרגיש, ולכך אני מתחבר".

בדורנו נוצר מצב בו האדם קרוע בין שני עולמות. מחד, האדם רוצה לקיים את מצוות התורה מכיוון שכך ציווה ה'. הוא יודע שזה מה שצריך לעשות ולא מערער על כך. מנגד, האדם הוא

1 "אעפ"כ הדור קיבלוה בימי אחשוורוש דכתיב "קִימוּ וְקַבְּלוּ הַיְהוּדִים עֲלֵיהֶם" (אסתר ט, כז) - קיימו מה שקיבלו כבר" (שבת פח, א).

אדם. הוא מרגיש, חווה ובעל עולם פנימי רחב. הוא רוצה להרגיש חלק מעשיית המצוות ולא להוות 'צד שלישי' המקשר בין המצווה לה'.

במאמר זה אבקש לשאול: כיצד יש לעבוד את ה', עבודה מתוך מחויבות או עבודה מתוך התחברות? כלומר, האם האדם צריך לקיים את התורה מתוך החיוב לעשות רצונו של ה', או שמא יכול האדם להוסיף חיבור והרגשה פנימית לקיום המצווה? האם האדם צריך לבטל עצמו ורגשותיו בפני התורה, או שמא יש מקום גם להתחברות הפרטית ולחוויה האישית של האדם בעת קיום המצוות? כדאי לשים לב שהשאלה לא מבטלת את החיוב הבסיסי לקיים את המצוות, אלא שואלת האם יש מקום להוסיף חיבור למצווה על גבי החיוב לקיימה, או שמא יש לקיימה אך ורק כי כך ציווה עלינו ה'?

לדוגמא - באיזה אופן אנו צריכים לקיים את מצוות הצדקה, מתוך רחמנות וחמלה על העני, או שמא אך ורק מפאת היותה ציווי אלוהי? האם אנו יכולים ללמוד תורה כי היא מעניינת ומחכימה אותנו, או מכיוון שכך ציווה עלינו ה'?

במאמר זה אבקש לפרוש את היריעה הרחבה של שתי הגישות השונות ולהעמיק בהן. אביא את מקורות התנ"ך בנושא, ואדון בגישתם של חז"ל, ראשונים, אחרונים ורבני דורנו בעניין. בנוסף, אציג מה היא הדרך האידיאלית לפיה אנו צריכים לקיים את המצוות.

הצגת המחלוקת בתנ"ך ובדברי חז"ל

חז"ל מצאו שתי גישות שונות בסוגיה המדוברת. בפרק זה אציג את צדדי המחלוקת העולים מדברי התנ"ך וחז"ל.

אך לפני כן, שתי הקדמות חשובות:

ישנן שתי דרכים בעבודת ה', עבודה מיראה ועבודה מאהבה. בפשטות, מבלי להיכנס לגישות ולפירושים השונים הקיימים בכל אחת מהדרכים, עבודה מיראה פירושה שאדם מקיים את המצוות מפאת יראה מה', זו יכולה להיות יראה מעונש או יראה מרוממותו יתברך, אך בשניהן האדם לא מקיים את המצוות מתוך חיבור ורצון כנה ואמיתי. אומר אדם לעצמו - אני יודע שיש משהו מעליי, ומשכך אני כפוף לו וחייב לקיים את דברו.

ומנגד, עבודה מאהבה פירושה - אני רוצה לעבוד את ה'. אני אוהב אותו ורוצה להידבק בו, ועל כן אקיים את מצוותיו.

נראה שעבודה מאהבה מקבילה לעבודת ה' מתוך התחברות,² ועבודה מיראה מקבילה לעבודה מתוך מחויבות.³ כאשר אדם מחובר למצוות ומרגיש סיפוק מקיומן, כאשר הוא מרגיש שהוא מקבל, ולא רק נותן, ממילא יגדל חשקו לקיים עוד מצוות ולעשות את רצון ה'. לעומת זאת, אדם שירא מה' ומהעונש על אי קיום המצוות, כמובן שיקיים את המצוות, אך יעשה זאת מתוך מחויבות והכרח, וללא רצון ודחף פנימיים.

בנוסף, צריך להדגיש כי נקודת הבסיס הראשונית, עוד לפני שניגשים אל המאמר, היא שכל יהודי מחויב לשמור תורה ומצוות. התורה היא ציווי אלוהי ועליון ואין לנו האפשרות לערער על כך.

רק לאחר ששתי הנקודות הללו יהיו ברורות, ניתן יהיה לגשת אל המחלוקת בעיניים הנכונות.

צדדים לעבודת ה' מתוך התחברות

ספרי ורש"י מביאים שניהם הסבר מדוע עבודה מאהבה היא העבודה העדיפה יותר. אומר הספרי על הפסוק בדברים (ו, ה) "ואהבת את ה' אלוהיך...":

עשה מאהבה. הפריש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה: מאהבה שכרו כפול ומכופל. לפי שהוא אומר "את השם אלהיך תירא ואותו תעבוד", יש לך אדם, כשהוא מתיירא מחברו - כשהוא מטריחו, מניחו והולך לו.⁴

רש"י בפירושו לספר דברים מביא את דברי הספרי על אותו פסוק: "עשה דבריו מאהבה. אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה. העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו."⁵

2 נראה שיש לעמוד על משמעות המושג אהבה והתחברות. במאמרי אתיחס למושגים אלו כמשקפים אהבה למצוות ה' הספציפיות והתחברות למצוות נקודתיות, אולם אכן אם אדם עובר מאהבה ומהתחברות במובן המלא של המושג, אוי הסכנות הצפויות לבוא על מי שעובד מתוך התחברות (כפי שאראה בהמשך המאמר) לא יחולו עליו, מכיון שאהבתו כללית ואינה תלויה בדבר. יש לעיין בכל אחד מן המקורות שדנים במושג 'עבודה מאהבה' או 'מהתחברות' לאורך המאמר ולבחון לאיזה סוג הם מתייחסים - הכללי או הנקודתי.

3 יש לסייג ולציין שישנן שתי כוונות למילה מחויבות: 1. מחויב ל... כלומר - "אני מחויב לעבודה בה אני עובד, ולכן אניע לעבודה בכל יום". 2. חייב ל... כלומר - "אני חייב להגיע לעבודה בכל יום". הפירוש הראשון לא מבטל את הרצון של האדם בעת קיום המעשה. האדם רוצה להגיע לעבודה, ולכן הוא מחייב את עצמו להגיע לעבודה בכל יום. האדם לוקח חלק פעיל בדבר. מנגד, הפירוש השני מחייב את האדם להגיע לעבודה. בין אם האדם רוצה בה, ובין אם לא, הוא חייב להגיע לעבודה. כאשר אוכיר במאמר זה את המילה מחויבות, כוונתי היא לפירושה השני של המילה.

4 ספרי (דברים ו, ה) ד"ה "ואהבת את ה' אלוהיך".

5 רש"י (דברים ו, ה) ד"ה "ואהבת את ה' אלוהיך".

נראה שגם ספרי וגם רש"י מבינים את המורכבות שבקיום המצוות. הם מודעים לעובדה שהדבר לא פשוט, ושעשיית מצוות יש בה כדי להוות נטל ועול על צווארו של האדם. הם מבינים שכאשר הדבר מהווה נטל על האדם, גדולים הסיכויים שיעזוב הכל ויפרוק עול או במילים של ימינו - "יוריד את הכיפה". ספרי ורש"י ערים לסכנה הקיימת בעבודה מיראה, עבודה מתוך מחויבות, ומשכך הם דוגלים בגישה של עבודה מאהבה. כאשר אדם רוצה באמת לקיים את המצוות, רוצה באמת להתקרב אל ה' ולהידבק בו, קשה יהיה להוריד אותו מכך.

כמובן, הם לא התעלמו מהעול שהמצוות מביאות איתן. כפי שאומר רש"י במסכת ראש השנה (כה, א) על המילים "מצוות לאו ליהנות ניתנו": "לא ליהנות ניתנו. לישראל להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צואריהם ניתנו".

אדם העובד מאהבה, מהתחברות, לא ירגיש לפתע שנטל המצוות נעלם ושקל לו לקיים את המצוות, אך הוא בהחלט לא יעזוב את דרך התורה בגלל הקושי הנלווה אליה.

ממקורות אלו עולה שספרי ורש"י סוברים כי עבודה מאהבה היא הדרך העדיפה, מכיוון שהיא עוזרת לאדם לא לעזוב את התורה בזמן שהוא חווה אתגרים וקשיים בקיומה.

בספר ירמיהו ישנו פסוק המדבר על אחרית הימים בעם ישראל:

"כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אָכַרְתָּ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הֵהֶם נָאִם ה' נָתַתִּי אֶת תּוֹרַתִּי בְּקֶרְבָּם וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה וְהִיְיָתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים וְהִמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם". (ירמיהו לא, לג)

המלבי"ם בפירושו לספר ירמיהו אומר על הפסוק: "שיקיימו תורתו מצד הערת השכל, עד שיהא כדבר טבעי להם הנמצא בקרבם... שלא תתעורר אצלם בחירה הפך התורה, כי לבם יהיה מלא מחוקי התורה הטבועה בלבם".

מפרש המלבי"ם ואומר כי בעתיד עם ישראל יקיימו את התורה מתוך הבנה שכלית, מצד ההיגיון הברור שיש באדם, ויגיעו למצב שהדבר יהיה להם כל כך ברור ומובן מאליה עד שקיום המצוות יהיה להם טבעי, כל כך טבעי שלא תעלה בליבם בכלל האפשרות לעשות דבר הפוך ממה שהתורה ציוותה. כשם שטבעי וברור לאדם שהוא צריך לאכול ולישון, כך ממש אומר המלבי"ם שעם ישראל ירגישו לגבי קיום המצוות. ובאמת, ככל שאדם מרגיש יותר מחובר

6 הגמרא הביאה משפט זה בהקשר אחר, ולא כדיון האם המצוות ניתנו לנו להנאה או שלא, ואכמ"ל.

אל המצווה אותה הוא מקיים, קיומה נעשה באופן יותר טבעי, וממילא לא תהיה לו סיבה לעזוב את דרכה של התורה.

העולה מהמקורות שהבאתי עד כה, הוא כי יש לקיים את המצוות מתוך התחברות ובגישה של 'עבודה מאהבה'. אך, יש לשים לב, כי הסיבה שכך סוברים אותם המפרשים הנ"ל, היא מתוך סברה - שאם אני מחובר למצוות ומקבל סיפוק מקיומן, טבעי שהרצון שלי לקיים עוד מצוות יגדל.

נראה כעת מדוע הדבר הוא לא רק הנחה פשוטה, אלא אף חובה הלכתית.

כאשר ה' מסביר לעם ישראל בספר דברים מאיזו סיבה יגיעו אליו קללות וייסורים, הוא אומר כך: "תַחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מִרַב כֶּל" (דברים כח, מז). רבינו בחיי⁸ בפירושו על הפסוק מבין מכך משמעות מעשית: "יאשימנו הכתוב בעבדו ה' יתברך ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצוות... ולכך צריך שיעשה אדם המצוות בשמחה...".

כלומר, ישנה חובה הלכתית לקיים את המצוות בשמחה. הצורך בחיבור למצווה לא נובע מסברה גרידא, אלא מחובה הלכתית פשוטה.

הראי"ה קוק במאמרו 'העונג והשמחה' מבאר מדוע השמחה מהווה מרכיב חשוב בקיום המצוות: "רק כשיש ענג ושמחה פנימית בלב מצורפים למעשה הטוב והצדק, אז הם מתבססים באדם להיות קבוע בדרכי האל הטוב."⁹

אומר הרב שקיום מצוות מתוך שמחה אמיתית יגרום לאדם להמשיך לקיים את המצוות, ו"להיות קבוע בדרכי האל הטוב", וכמובן שכאשר אדם מחובר למצווה אותה הוא מקיים, הוא גם ישמח בעת עשייתה, ועל כן קיום מצוות מתוך התחברות יוביל לקיומן מתוך שמחה, ובסופו של דבר ישפיע על האדם להישאר במסגרת ההלכה, גם כאשר הגלים העוברים עליו ומאיימים להטביעו מתחזקים.

נוסף על כל האמור, לדעתי ישנם יתרונות נוספים לקיום המצוות מתוך התחברות אליהם: כאשר החיבור הוא פרמטר חשוב בחיי האדם, הרי שהדבר יגרום לאדם לשאול שאלות, להפעיל את

8 דברים כח, מז

9 הראי"ה קוק, אדר היקר, מוסד הרב קוק, עמ' קיז.

מחשבתו ובאופן טבעי האדם נעשה רגיש יותר למציאות ומתוך כך ירצה לברר באופן תמידי מה הוא רצון ה' בעולם, ואיך הוא יכול לקיים אותו בפועל. מעבר לכך, קיום מצוות מתוך התחברות לא משפיע רק על הצד הרוחני שבאדם, אלא גם על הצד הגשמי - מכיוון שהתורה היא 'תורת חיים' ומקיפה את כל חייו של האדם, אני חושב שכל אדם שאי פעם הרגיש חיבור לתורה ולמצוות, כל אדם שאי פעם הרגיש סיפוק מקיום המצוות, יוכל להעיד שהוא הרגיש את הדבר פועל בנפשו ומשפיע על תפיסתו את העולם. כאשר האדם מקיים את המצוות מתוך חיבור, שמחה והתלהבות, הדבר עשוי להשפיע על דרך חייו של אותו אדם ולגרום לו להיות יותר שמח בחייו הפרטיים ולהרגשת חיות ושלווה גדולות בנפשו.

אמנם ראינו את המעלות הנמצאות בקיום מתוך התחברות, אך חשוב להבהיר כי קיום המצוות באופן זה טומן בחובו סיכון לא קטן.

לעניות דעתי, וכפי שניתן לראות בדורנו, עשיית מצוות מתוך התחברות בלבד עלולה לגרום לאדם לקיים את המצוות אליהן הוא מרגיש שייכות וחיבור בלבד. מצוות ש'התחבר' אליהן - יקיים, ומצוות שלא - לא.

שבת - כן, לבוש צנוע - לא; כיבוד הורים - כן, תפילה - לא, וכן גם להפך, כל אחד ומה ש'מתחבר' לו... והדוגמאות לצערנו רבות.

נראה שכאשר ספרי ורש"י אמרו שאדם העובד מאהבה לא במהרה יעזוב את דרך התורה, התכוונו בדבריהם לאדם המקיים את כל המצוות מתוך התחברות, אך בדורנו המצב הוא שהאדם מרגיש חיבור ושייכות רק לחלק מהמצוות, ולא לכולן, ולכן, באופן מודע ומתוך בחירה, מקיים רק את חלקן. אדם כזה עשוי להישבר ברגע שיעבור קשיים ואתגרים אשר יאלצו אותו להתמודד עם מצוות שאינן קלות לקיום. ומכאן, הדרך לעזיבה כוללת של החיים הדתיים קצרה.

צדדים לעבודת ה' מתוך מחויבות

אומרת המשנה:

אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק, הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. (אבות א, ג)

אל המילים "ויהי מורא שמים עליכם" נחזור בהמשך, אך בפשטות אנטיגנוס מלמד את תלמידיו

לעבוד את ה' ללא אינטרסים אישיים, בלי חישובים ושיקולים של 'מה יוצא לי מזה' וכיו"ב, לעבוד את ה' פשוט כי 'זה הדבר הנכון'.

ישנה מימרא מעניינת בגמרא:

רבא רמי "כתיב כי גדול עד שמים חסדך" וכתיב "כי גדול מעל שמים חסדך" הא כיצד? כאן בעושיין לשמה וכאן בעושיין שלא לשמה. וכדרב יהודה דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. (פסחים נ, ב)

רבא מעלה סתירה בין שני פסוקים בתהילים. אחד מתאר את חסדו של ה' עלינו כמגיע עד השמים, וממילא מוגבל, והשני מתאר את חסדו של ה' כמגיע מעל השמים, ולכן הוא בלתי מוגבל. רבא מיישב את הסתירה באומרו שהפסוק הראשון מדבר על אדם שעובד את ה' עבודה שלא לשמה, ובמצב כזה חסד ה' המופיע עליו הוא "עד השמים" ומוגבל. לעומת הפסוק השני המדבר על אדם העובד את ה' עבודה לשמה, ולכן "מעל שמים חסדך".

רבא מבסס את פירושו על אמירה של רב יהודה בשם רב הקובעת שאדם צריך לעבוד את ה' אף על פי שעבודתו היא לא לשמה, כלומר לטובתו ולצורכו, ומתוך כך בסופו של דבר יגיע למצב של עבודה לשמה, כלומר לשם עשיית המצווה נטו, לקיים כי כך ציווה ה'.

מאמירה זו ניתן לראות כי יש מקום לאדם לעבוד את ה' גם עבודה שהיא לא לשמה. רב מכיר באדם ובתכונותיו הבסיסיות, ומבין שאי אפשר לדרוש מכלל האנשים לעסוק בתורה ומצוות אך ורק לשמן, שכן לא כל אדם מצוי בדרגה כזאת. לכן מציע רב, שאף על פי שרואה האדם כי עבודתו את ה' מלאת אינטרסים אישיים ואינה לשמה, אל לו לוותר על עבודתו ולהרים ידיים. עליו להמשיך בדרכו ובתקווה שמתוך כך יגיע בסוף לעבודת ה' לשמה הרצויה.

אנו מבינים כי אמנם נאמר שיש מקום לעבוד את ה' עבודה שלא לשמה, אך עבודת ה' האידיאלית, זו שעבודת ה' שלא לשמה אמורה להביא את האדם אליה, היא עבודה לשמה.

ישנה גישה מחמירה אפילו יותר, האומרת כי אין מקום בכלל בעבודת ה' לעבודה שלא לשמה:

ר' אלעזר בן עזריה אומר: מנין שלא יאמר אדם אי אפשרי ללבוש שעטנז, אי אפשרי לאכול בשר חזיר, אי אפשרי לבוא על הערוה. אבל אפשרי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך.¹⁰

אומר רבי אלעזר בן עזריה, אסור לאדם לומר שהוא לא עובר עבירה זו או אחרת כי הוא לא מתאוה אליה, כי אין לו ניסיון וקושי בה. בן אדם צריך להגיד: "אני רוצה לעבור את העבירה! יש לי ניסיון ומשיכה לדבר, אך אני לא עובר אותה כי ה' אסר עליי".

ניתן להבין מדבריו, שאין מקום לחוויה האישית של האדם בעבודת ה'. האדם צריך לבטל עצמו לגמרי בפני אלוהים, בין אם רוצה בכך ובין אם לא, ולא לפעול על פי רגשותיו הפנימיים.

ניתן להסביר את גישת רבי אלעזר בכך שהוא סובר שדווקא עבודת ה' מראה, מתוך מחויבות לה' ולמצוותיו, היא בלבד תגרום לאדם לקיים עוד מצוות.

רבי אלעזר סובר שביטול ה'אני' בפני האינסופי, הידיעה שהאדם הוא חלק קטן מתוך סיפור גדול, היא הגורמת לאדם לרצות לקיים את המצוות למרות שהוא לא מחובר אליהן ולא מבין מדוע יש לקיימן. נכון, כאשר אדם חייב לעשות דבר מסוים, אין מקום להרגשותיו וחוויותיו הפנימיות, האדם לא לוקח חלק פעיל בדבר. אבל דווקא בגלל שאדם הפועל בגישה זו, גישה האומרת שבין אם קשה ובין אם לא האדם צריך לקיים את המצוות, גישה המחייבת את האדם להתמודד מול הקשיים והאתגרים הנלווים לעבודת ה' ולא לחמוק מהם, אזי בין אם הצליח בהתמודדותו ובין אם לא, הדבר הופך את האדם למנוע של צמיחה וגדילה בעבודת ה', ומביא אותו לתחושת סיפוק גדולה המחזקת אצלו את תחושת המחויבות והרצון לקיים עוד מצוות. ניתן לראות דוגמא לדברים בתנ"ך. בספר בראשית (כא, י), מסופר ששרה ביקשה מאברהם שיגרש את הגר שפחתו ואת בנה ישמעאל.

הכתוב תיאר את תחושותיו של אברהם באומרו: "וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינַי אֲבֹרָהּ עַל אֹדֶת בְּנֹי", עד כדי כך שה' נגלה לאברהם ואמר לו שיעשה כל מה שתאמר אליו שרה, ומיד לאחר מכן רשום "וַיֵּשְׁכֶם אֲבֹרָהּ בְּבֶקֶר... וַיִּשְׁלַחָהּ...".¹² לא רק שאברהם מגרש את הגר וישמעאל, אלא שהוא משכים לעשות זאת. אנו מכירים את המילה וישכם מסיפור עקידת יצחק, שם הכתוב מעיד על אברהם שהשכים לעשות זאת. רש"י שם¹³ מפרש את המילה וישכם לשון זריות: "וישכם - נודרו למצוה".

האם לאברהם היה פשוט לגרש את שפחתו ואת בנו בידיעה שהוא כנראה שולח אותם אל

11 בראשית כא, יא

12 שם, יד

13 רש"י בראשית כב, ג ד"ה "וישכם"

מותם? האם לאברהם היה פשוט ללכת לעקוד את יצחק בנו, הנולד לו לאחר שנים ארוכות של עקרות? כמוכן שלא. אך זה לא משנה. באמת "וירע הדבר מאד בעיני אברהם", באמת הוא לא הרגיש נח עם הציווי ומן הסתם היה לו קשה מאד לעשות את הדבר, אך כאשר ה' ציווה את אברהם לעשות מעשה - אברהם עושה. לא משנה מה המעשה וכמה קשה יהיה לו לקיים את ציווי ה'. ה' ציווה - אברהם עושה. אברהם ביטל עצמו מפני ה' ולא הכניס רגשותיו לקיום הציווי. הוכחה לכך ניתן לראות מדבר ה' אל אברהם לאחר סיפור העקידה. ה' נגלה אל אברהם ואומר לו: "כִּי עָתָה יִדְעָתִי כִּי יִרָא אֱלֹהִים אֶתָּה"¹⁴. לא 'אוהב אלוהים אתה', אלא "ירא אלוהים אתה". עבודת ה' של אברהם הייתה מיראה.

ובכן, עד כה ראינו את הצדדים הטובים שבעבודה מתוך מחויבות, אך צריך לדעת שגם עבודה כזו טומנת בחובה סיכון לא קטן:

בספר ישעיהו (כט, יג) ישנו תיאור מצבו של עם ישראל מבחינה רוחנית באותה תקופה: "וַיֹּאמֶר ה' יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעַם הַזֶּה בְּפִי וּבְשִׁפְתָיו כְּבִדּוֹנִי וְלִבּוֹ רַחַק מִמֶּנִּי וְתִהְיֶי יִרְאָתָם אֹתִי מִצִּוֹת אֲנָשִׁים מְלַמְּדָה".

האבן עזרא בפירושו על הפסוק מפרש את המילה מלומדה מלשון רגילות, כלומר אדם מקיים את המצוות מתוך הרגל. ה' אומר לבני ישראל: נכון, אתם מקיימים את המצוות, "בפיו ובשפתיו כבדוני", אך באמת "לבו רחוק ממני". אולי כלפי חוץ אתם מתנהגים כאילו שהמצוות חשובות לכם, אך בתוך תוכם לא באמת אכפת לכם מהמצוות, אתם מקיימים אותן מתוך הרגל, קיום המצוות נהפך אצלכם לדבר שבשגרה, ללא רצון אמיתי וכנה, והסיבה שאתם לא עוזבים את דרך התורה היא רק בגלל שאתם מרגישים מחויבות אל המצוות, אבל אם לא הייתם מרגישים כך לא הייתם מקיימים אותן כלל.

אמנם כן, בקיום מצוות מתוך מחויבות יש כדי להגדיל רצונו וחשקו של האדם לקיים עוד, אך אי אפשר להתעלם מהעובדה שאדם כזה מסתכן בהפיכה ל'מכונה לעשיית מצוות', הפיכה לאדם שפועל מתוך קרירות, הפועל במעשיו באופן טכני וללא רגשות. יתרה מזאת, ביטול ה"אני" בפני ה' אמנם עשוי לדרבן את האדם במעשיו, אך מנגד עלול לגרום לו להרגיש ניתוק וריחוק מהתורה ומה'. לעניות דעתי הדבר עלול לגרום לאדם להתהלך בעולם כמו "זומבי", ללא חיות ושמחת חיים, ולהרגיש כמו 'רובוט' הנשלט על ידי צו עליון. מכאן, כמו בקיום מצוות

מתוך התחברות בלבד, הדרך לעזיבה כוללת של החיים הדתיים עלולה להיות קצרה גם היא.

לסיכום:

כפי שראינו עד עתה, אכן ישנם יתרונות לכאן ולכאן. קיום מצוות מתוך התחברות/מחויבות בלבד יש בהם כדי לגרום לאדם להישאר בתוך מסגרת ההלכה ולא לעזוב אותה. למרות הקושי הגדול, למרות האתגרים שעובר האדם, שני סוגי העבודות הללו גורמות לאדם לאהוב את מה שהוא עושה ולהרגיש סיפוק מקיומן.

בנוסף, גם החסרונות הנובעים מקיום המצוות מתוך התחברות/מחויבות אכן דומים. בשניהם יש כדי לגרום לאדם לעזוב את דרכה של התורה ולהתרחק ממנו יתברך. הסיכון הוא אכן סיכון גדול, ואי אפשר להתעלם ממנו.

חשוב להגיד שבפרק זה רק הצגנו את הנושא ואת צדדי המחלוקת בכתבי התנ"ך ובכמה ממקורות חז"ל המרכזיים בסוגיה, אך לא ראינו תשובה חד משמעית העונה לנו על השאלה "מה היא הדרך האידיאלית והיותר נכונה לעבוד את ה' מתוך התחברות או מתוך מחויבות?"

גישות הראשונים והאחרונים בנוגע למחלוקת

ישנה מחלוקת בין המהר"ל לרמב"ן בנוגע לסיבת נתינתם של המצוות, הרמב"ן סובר :

"שאינ התועלת במצוות להשם בעצמו יתעלה, אבל התועלת באדם עצמו - למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגונה או לזכור הנסים ונפלאות הבורא יתברך ולדעת את השם".
(דברים כב, ו)

הרמב"ן סובר כי המצוות ניתנו על מנת שנקבל מהם, על מנת לחנך ולהדריך אותנו בדרכי המוסר והישר. ובפרספקטיבה רחבה יותר, דוגל הרמב"ן בעבודת ה' מתוך התחברות. אם הרמב"ן סובר שהמצוות ניתנו על מנת שנקבל מהם, אזי נגיע באופן טבעי לידי התחברות למצוות. לדוגמא, אם אדם נותן צדקה לעני מתוך רחמים וחמלה כלפיו, ולא כי 'כך ה' ציוה', אזי נתינה בצורה כזאת הופכת את הנותן לאדם טוב יותר, רגיש יותר לסביבה ולחברה, וממילא הדבר יגרום לו לרצות לתת עוד צדקה, מה שיוביל להתחברות למצות הצדקה. יוצא שהרמב"ן סובר כי עבודת ה' מתוך התחברות למצוות היא העבודה הנכונה.

אולם, המהר"ל חולק בחריפות על הרמב"ן, וכך הוא טוען בספרו תפארת ישראל:

וכן אפילו באדם כאשר ציוה השם יתברך על הצדקה, לא שהיה מרחם השם יתברך על העני וציוה לפרנסו. זה אינו... רק המצווה גזר בגזירתו על האדם... אבל מדברי חכמים נראה שאין לומר כי המצוות שנתן השם יתברך בשביל המקבל - שהוא האדם, רק הם גזירות מצד השם יתברך, הגוזר על עמו גזירות, כמו מלך הגוזר גזירה על עמו (תפארת ישראל פרק ו).

לפי המהר"ל, אל לנו לחשוב שהתורה ניתנה לנו להיטיב לנו. אסור להוריד את התורה למדרגת שכלו של האדם. התורה היא גזירה אלוהית עליונה ולא ספר עצות המביאות לשלמות האדם.

המהר"ל בעצם אומר כי אדם צריך לעבוד את ה' מתוך מחויבות אליו ולמצוותיו, לא בראייה אנושית פשוטה של 'מה יוצא לי מכך', אלא בראייה המבינה את מקומו של האדם בעולם ואת מקומו של ה' בעולם, שהוא כמלך, ותופסת את המצוות כגזירות שנתן המלך עלינו, אותן אנו מחויבים לקיים בין אם אנחנו מרוויחים משהו מזה ובין אם לא.

הרב צבי אלימלך שפירא מבאר את הנקודה המרכזית שעולה מדברי המהר"ל בספרו בני יששכר: דהנה התורה היא חכמה אלקית שכל אלקי, הנה מחוייבים אנחנו לקיים כל מצותיה באופן הנאות לתורה האלהית, דהנה יש בה מצות שמעיות ומצות שכליות אשר שכל האנושי גם כן מחייב אותם ואפילו אומות העולם מענשים על זה הדבר עפ"י נימוס ותיקון המדינות וישוב העולם, כגון איסור גניבה וגזילה וניאוף ורציחה, והנה להיות שהתורה היא שכל אלקי, אפילו מצות השכליות לא יקיימם מטעם השכליית, רק מצד השמעיות היינו כאשר צונו י"י אלהינו... ואפילו השכליית לא תקיימם מצד מה שהשכל מחייבן, רק מצד מה שאנכי הוא המצוה על הדבר... והוא הנפסק עפ"י רוב הפוסקים להלכה מצוות צריכות כוונה, לכוין לקיים המצוה כאשר צונו י"י אלהינו, לא מפאת מה שהשכל מחייבן, לא מפאת מורא מעונש הסנהדרין והבית דין והמלך והמדינה.¹⁵

לדברי הרב אלימלך, אפילו המצוות השכליות, אלו שגם לולא היו ניתנות על ידי התורה אנשים היו מקיימם, כגון איסור גניבה, רציחה וכיו"ב, אפילו אותן אין לקיים מצד השכל אלא אך ורק מתוך הציווי האלוהי שניתן לנו.

הרמב"ן והמהר"ל ניגשים למחלוקת מזוית אחרת. הם אינם מסתכלים על הרובד הטכני - היתרונות והחסרונות שבכל צד, אלא הם ניגשים למחלוקת מראייה כוללת יותר, מהותית יותר, של איך צריך לתפוס את סיבת נתינת המצוות, ומתוך ראייה כזו הם מגיעים, כל אחד בדרכו

שלו, לתפיסה הנכונה בעבודת ה'.

הרמב"ם בתחילת הקדמתו לפרק חלק¹⁶ מביא משל המשקף את תפיסתו בנושא. מפאת אורך הדברים, אסכם את המשל במילים שלי.

הרמב"ם מספר על ילד קטן הלומד תורה אצל מורה, אך מחמת גילו הצעיר וחולשת שכלו, הוא אינו רואה ערך בלימוד זה. מכיוון שהמורה מעוניין שהתלמיד ילמד, הוא מזרז אותו ונותן לו תמריצים על מנת שתיהיה לו מוטיבציה ללמוד. הוא עושה זאת על ידי "תשלום" לתלמיד בדברים שהוא אוהב. המורה נותן לו בתחילה סוכריות ומיני מתיקה, והתלמיד לומד על מנת להשיג אותם. כאשר הילד גדל והסוכריות כבר לא מושכות את ליבו, המורה מציע לתלמיד בגדים ונעליים. כאשר הוא מתבגר עוד יותר המורה מציע לו כסף ולבסוף אף כבוד וגדולה מהסובבים אותו. כך בכל שלב הילד רואה את "התשלום" כסיבה ללימודו, כדבר יותר גדול וחשוב מהחכמה שאותה הוא לומד.

והנמשל ברור... הרמב"ם מדמה את האדם שעובד את ה' מתוך אינטרסים אישיים לאותו ילד שלומד תורה רק כי מבייחם לו דברים. הרמב"ם אומר כי מצב כזה "כולו מגונה" (שם). רצון של אדם לקיים את התורה על מנת לקבל ממנה טובות הנאה אישיות מעיד על חולשתו של האדם ועל מידותיו המגונות. זהו רצון נמוך שלא ראוי להתלוות לעבודת ה' כלל. הרמב"ם אומר כי התכלית היחידה ללימוד התורה היא ידיעתה, וכלשונו שם: "אין לשום תכלית החכמה לא לקבל כבוד מבני אדם ולא להרויח ממון ולא יתעסק בתורת ה' יתברך להתפרנס בה ולא תיהיה אצלו תכלית לימוד החכמה אלא לדעת אותה בלבד. וכן אין תכלית האמת אלא שידע שהוא אמת, ותכלית ידיעתה - לעשותה". אנו למדים מכך שהרמב"ם דוגל בגישה של עבודה מיראה. עם זאת, מובן שדרגה זו גבוהה מידי לרוב בני האדם ועל כן רובם אינם מגיעים אליה. לכן כותב הרמב"ם:

ולפי שידעו החכמים, עליהם השלום, שזה העניין קשה מאד, ואין כל אחד משיגו... ולפיכך התיירו להמון שישארו על אמונתם מעשית הטובות לתקות הגמול, וההתרחקות מהרעות ליראת העונש, ויזורזו על זה, ויחזקו רצונותיהם בו, עד שישגי המשיג, וידע האמת והאופן השלם מה הוא, כמו שנעשה בנער בעת הלימוד, כאשר משלנו.¹⁷

16 הקדמות הרמב"ם למשנה, מהדורת ר"י שילת, עמ' קלא.

17 הקדמות הרמב"ם למשנה, מהדורת ר"י שילת, עמ' קלב.

כלומר, מכיון שידעו חכמים שקשה לרוב בני האדם להגיע למדרגה זו, התירו להם להישאר בדעותיהם הנפסדות וה'ילדותיות'. זאת כמובן בתקווה שבסופו של דבר יגיעו להבנה מה היא התכלית האמיתית ללימוד התורה. יצוין שהרמב"ם אף פסק זאת להלכה.¹⁸

המגיד משנה, בפירושו על משנה תורה לרמב"ם, מסביר מדוע עבודה מאהבה היא העבודה העדיפה, ולא עבודת מיראה אותה אדם מקיים מתוך הכרח:

ועיקר הדבר הוא שאין ראוי לו לאדם לעשות המצות מצד שהן חובה עליו והוא מוכרח ואנוס בעשייתן. אלא חייב לעשותן והוא שמח בעשייתן, ויעשה הטוב מצד שהוא טוב ויבחר באמת מצד שהוא אמת, ויקל עליו טרחן, ויבין כי לכך נוצר - לשמש את קונו. וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו, ישמח ויגיל, לפי ששמחת שאר הדברים תלויים בדברים בטלים שאינן קיימים, אבל השמחה בעשיית המצות ובלמידת התורה והחכמה היא השמחה האמיתית.¹⁹

המגיד משנה סובר שאת התורה מקיימים מסיבה אחת בלבד – מכיון שהיא האמת היחידה! אדם צריך לעשות את הטוב בגלל שהוא טוב, ולבחור באמת בגלל שהיא אמת. לא מתוך אינטרסים וסיבות אישיות. אכן, התירו חכמים לעבוד את ה' על מנת לקבל, אך טיבה של עבודה זו היא להוביל בסופו של דבר את האדם לדרך הנכונה, שהיא קיום התורה מפני שהיא האמת האלוהית, ולא מפני שהיא נותנת ומטיבה לאדם.

הרמב"ם, בהתעלמות מהסיכונים הנמצאים בעבודה מתוך מחויבות, סובר כי את ה' יש לעבוד מתוך מחויבות אליו ולמצוותיו. האדם לא לוקח ואינו צריך לקחת חלק פעיל בקיום המצוות, ומשכך אין מקום לחוויה ולהרגשה האישית של האדם. את התורה מקיימים מכיון שהיא ציווי אלוהי, ותו לא.

הרמב"ם אכן סובר שעבודה מתוך מחויבות היא העבודה האידיאלית, אך מודע לעובדה כי רוב בני האדם אינם במדרגה זו ומשכך יש להם היתר לעבוד מתוך התחברות ועל מנת לקבל, ובלכך שבסופו של דבר ההיתר יוביל את האדם לעבוד את ה' מתוך מחויבות בלבד.

הרמב"ם אמנם קרא למצב בו אדם עובד על מנת לקבל 'מגונה', אך כעת נראה כי ישנה

18 משנה תורה, ספר המדע, הלכות תשובה ק, א.

19 מגיד משנה על משנה תורה לרמב"ם, הלכות לולב ח, טו.

גישה האומרת ששני המצבים טובים ומקובלים. אכן יש סוג עבודה אידיאלי יותר, אך הוא אינו גורע את הסוג השני.

הרמח"ל בהקדמה לספרו מסילת ישרים מתאר את דרך עבודת ה' הצריכה להיות לאדם:

שלמות הלב הוא: שתהיה העבודה לפניו יתברך בטוהר הכוונה, דהיינו לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פנייה אחרת. ונכלל בזה שיהיה שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי הסעיפים או כעושה מצות אנשים מלומדה, אלא שיהיה כל לבו נתון לזה.

הרמח"ל אומר שבעת קיום המצוות אדם צריך לפנות לבו מכל אינטרס אישי, ולקיים את המצוה רק לתכלית העבודה. כלומר - עבודה מתוך מחוייבות.

הדבר גורם לתמיהה, שכן בפרק הראשון של הספר, הרמח"ל מציג עבודה אחרת לגמרי מזו עליה דיבר בהקדמה:

יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו... והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על השם ולהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת לדבר הזה. אך הדרך כדי להגיע אל מחוץ חפצנו זה, הוא זה העולם... והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי אמצעים אלה.

הרמח"ל אומר כי "האדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו", "והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה הם המצוות". הרמח"ל סבור שהאדם נברא כדי להתענג על ה' בעולם הבא, והדרך להגיע למצב זה היא על ידי קיום המצוות בעולם הזה. כלומר - כן יש תועלת לאדם מקיום המצוות, אכן ישנו אינטרס אישי של האדם בעת שהוא עושה מצווה זו או אחרת. אם אדם רוצה להתענג על ה' בעולם הבא, כמובן שיקיים את המצוות בעולם הזה! אם כן, עבודה מתוך התחברות היא העבודה שצריכה להוביל את האדם בעת קיום המצוות. הדבר אכן תמוה. לאן נעלמו הדברים שאמר הרמח"ל בהקדמה? וכי האדם לא צריך לעבוד את ה' "בטוהר הכוונה, דהיינו לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פנייה אחרת"?

התשובה נעוצה בהבדל שבין צדיק לחסיד, שתי מידות בעבודת ה'. וכך כותב הרמח"ל בתחילת הסברו על מידת הפרישות: "הפרישות היא תחלת החסידות. ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק, ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד" (מסילת ישרים פרק יג).

מידת הפרישות היא מידה המבדילה בין צדיק לחסיד, היא מביאה את האדם לאנרגיה חדשה, אנרגיה של חסידות. המקסימום של הצדיק הוא המינימום של החסיד. בעוד שהצדיק רואה את תכלית עבודת ה' וקיום מצוותיו כאמצעי להשגת תענוג ושכר גרידא, רואה החסיד את קיום המצוות כקיום גזירת מלך, והוא מקיים את המצוות 'לשמה' בלבד. השאלה של החסיד היא לא 'מה מגיע לי', אלא 'מה אני יכול לתת'. ואכן כך קובע הרמח"ל בתחילת הסברו על מידת הטהרה, שהיא אחת ממידותיו של החסיד:

ואמנם צריך שתדע, שכמו ששייך טהרת המחשבה במעשים הגופניים אשר הם מצד עצמם קרובים ליצר לשיתרחקו ממנו ולא יהיו משלו, כן שייך טהרת המחשבה במעשים הטובים הקרובים לבורא יתברך שמו, שלא יתרחקו ממנו ולא יהיו משל היצר, והוא ענין שלא לשמה (שם, טז).

כאמור, החסיד נקי מכל פניה ועבודה שלא לשמה, והוא אינו עובד על מנת לקבל פרס. הצדיק, שעיקר עבודתו היא על מנת לקבל פרס, "הרי רחוק הוא משלמותו", כלשונו של הרמח"ל בהמשך דבריו שם. הרמח"ל מרחיב על מידת הטהרה של החסיד:

אמנם, מה שצריך לאדם יותר עיון ומלאכה רבה, הוא תערוכת האיסור, דהיינו, שלפעמים האדם הולך ועושה מצוה לשמה ממש, שכך גזר אבינו שבשמים, אמנם לא יחדל מלשתף עמה איזה פניה אחרת, או שישבחוהו בני האדם או שיקבל שכר במעשהו. ולפעמים, אפילו אם לא יהיה מתכון ממש לשישבחוהו, בשמוח לבו על השבח ירבה לדקדק יותר, כעין מעשה של בתו של רבי חנינא בן תרדיון שהיתה פוסעת פסיעות יפות, וכיון ששמעה שאומרים כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה יותר. הרי התוספת הזה נולד מכח השבח ששיבחוהו. ואמנם אף על פי שאיסור כזה בטל במיעוטו, על כל פנים, המעשה שתערוכת כזה בתוכו טהור לגמרי איננו... ואינני אומר שמה שהוא זולת זה יהיה נדחה לגמרי, כי הרי הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה ומשלם שכר המעשים לפי מה שהם. אמנם, על העבודה התמימה אני מדבר הראויה לכל אוהבי השם באמת, שלא יקרא בזה השם אלא העבודה הטהורה לגמרי, שלא תהיה הפניה בה

אלא לשם יתברך ולא לזולתו. וכל מה שיתרחק מן המדרגה הזאת, כפי הרבות רחוקו כן ירבה החסרון בה (שם).

הרמח"ל מגדיר מציאות בה אדם עובד את ה' עבודה לשמה, אך יחד עם זאת הוא אינו נמנע מלהשיג את הנאתו והצלחתו האישית, כ'תערובת האיסור'. הרמח"ל קובע כי למרות שעבודה כזו אינה דחוייה לגמרי, היא אינה שלמה דיה ועל החסיד להתרחק ממנה.

נמצא אם כן, שלכל אדם נתונה הבחירה באיזה מרחב רוחני הוא רוצה לחיות. האם הוא רוצה לחיות כ'צדיק', דרך בה ההתמקדות היא בשכר ועונש הבאים כתוצאה מקיום או אי קיום של המצוות, או כ'חסיד', דרך בה ההתמקדות היא בעשיית הטוב מכיון שהוא טוב, ולא בתועלת האישית של העושה.

לאחר שראינו את גישות הראשונים והאחרונים בסוגיה המדוברת וכיצד תפסו אותה, נבחן כעת את דברי רבני דורנו על הנושא, מזווית קצת שונה.

גישות רבני דורנו בנוגע לצדדי המחלוקת

עד כה ראינו איך ניגשו חז"ל, ראשונים ואחרונים אל הסוגיה, באופן שחותר לתשובה חד משמעית וברורה - בקביעתם שיש לעבוד את ה' כך ולא אחרת, כאשר סיבותיהם עמם, כל אחד לפי דרכו. כעת אני מעוניין להראות את דברי רבני דורנו על הנושא, באופן שמנסה להראות צדדים יותר מהותיים בעומקה של הסוגיה, לא לחפש תשובה דיכוטומית של כן או לא כלפי הדברים, אלא לעסוק בצד היותר רעיוני שלהם.

באחת משיחותיו, הרב יהודה עמיטל אמר את הדברים הבאים:²⁰

לפנינו תופעה מרתקת וגם מפחידה. מילת המפתח היא "התחברות". הדבר היחיד והבלעדי המסוגל לקשר את אותם בני נוער לתורה ולמצוות הוא מה שנקרא בשפתם "התחברות". סמכות ומחויבות - שני יסודות שבלעדיהם קשה לתאר אפשרות של חיים על פי התורה - הפכו להיות בלתי רלוונטיים אצלם... עצם השימוש במונחים אלה על ידי בני שיחם גורם לנתק מידי, שכן ההתחברות שעליה הם מדברים היא התחברות אישית, אינדיבידואלית וחויייתית... הרושם המתקבל אצלי הוא שיהודים אלה, שעליהם אני מדבר, שומרים תורה ומצוות לא מתוך מחויבות אלא מתוך בחירה חופשית, מתוך

20 עמיטל, הרב יהודה. חמש שיחות על תורה, בין התחברות למחויבות, נוער וחברה, ישיבת הר עציון, התשס"ג (עמ' 4).

הכרה בעליונותם של חיים על פי התורה על פני חיים המנוערים משמירת מצוות... לפנינו תופעה של קבלת עול מתוך רצון לקבל את העול ולא מתוך הכרה שהעול כפוי עלינו... לא מדובר על יחס של בחירה מרצון כלפי כל מצווה ומצווה וכלפי כל הלכה והלכה, אלא מדובר על בחירה מרצון ביחס לעצם החיים הדתיים בכללותם, הנעשית מתוך הכרה ברורה שקבלת אורח חיים דתי יש בה יסוד של מחויבות להלכה. יש כאן קבלת מחויבות להלכה כחלק מן החיים שאדם בחר בהם, מתוך רצון ולא מתוך מחויבות.

הרב עמיטל מדבר על תופעה של קבלת תורה ומצוות מתוך בחירה ורצון, מתוך הכרה ב"עליונותם של חיים על פי התורה על פני חיים המנוערים משמירת מצוות". אולם, הרב לא עוצר פה. הרב אומר שתופעה זו הלכה והתגברה, עד שהובילה את אותם אנשים מבחירה בחיים הכוללים קיום תורה ומצוות, לבחירה בכל מצווה ומצווה וקיום כל אחת מהן מתוך רצון. מבחירה אחת בחיים המשלבים תורה, לפיצולה להמון בחירות על כל מצווה ומצווה:

הנוער עשה צעד נוסף, צעד מרחיק לכת ומסוכן: הוא הוציא מהלקסיקון שלו גם את המחויבות להלכה. כל מחויבות פסולה. המושג סמכות מעורר אצלו חשד שמחויבות נגזרת בעקבותיו, ומכאן ההתנגדות גם לעצם המושג סמכות. ואחרי שגם סמכות הוצאה מן הלקסיקון שלו, מה נשאר? נשארה ההתחברות. גופי תורה ומצוות שהוא יכול להזדהות אתם ותואמים את אישיותו, שה"אני" שלו יכול להתחבר אליהם חווייתית, הופכים להיות חלק מה"אני" שלו, וזה הבסיס הבלעדי לאורח החיים של שמירת המצוות שלו. ההתחברות חייבת להיות אישית ואינדיבידואלית, וממילא חייבת להיות חווייתית. חוויה זה עניין אישי; כל אחד חווה בדרך שלו. התחברות על יסוד תבונה והיגיון חסרה את היסוד האישי האינדיבידואלי, באשר היגיון זה דבר אוניברסלי ולא אישי, ולכן אינה מספקת אותו... לא מסתפקים בהתחברות לחיי תורה בכלל, אלא יש צורך בהתחברות נקודתית לכל מצווה ומצווה, ואז קורה שלמצווה מסוימת מצליחים להתחבר ולמצוות אחרות לא מצליחים.

הרב עמיטל אומר שכל קיום מתוך התחברות יוביל בסופו של דבר לבחירה סלקטיבית של המצוות. לא ניתן לקיים את המצוות מתוך התחברות כי הדבר גורם לאדם להסתכל על המצוות בתור רשימה, מצוות מסוימות הוא בוחר לקיים ואת השאר - לא. על פי דבריו, הרב לא רואה כלל יתרון הנמצא בקיום מתוך התחברות.

גם הרב שלמה אבינר דיבר על נושא זה: ²¹

בתורה מושג ה'התחברות' אינו מופיע. זהו מושג הנגזר מהסתכלות אינדיבידואליסטית. לא ריבונו של עולם מעניין אותי אלא רק דבר אחד: אני. שיהיה לי נעים, ואינני נגד המצוות אך אם למשל התפילה תנעם לי עכשיו, אתפלל. ואם חצאית ארוכה תנעם לי, אלבשנה... האידאל של חיי הוא: אני, שאני אתחבר. שיויתי את עצמי לנגדי תמיד ולא את ריבונו של עולם. אם נעים לי להתחבר עם ריבונו של עולם, וזו חוויה נפלאה, נשגבה, אעשה זאת. אם התפילה תהיה חוויה בנוסח שירה מרגשת, אשתתף בה. אם לא, אעדיף להצטייד ברשמקול ולשמוע מוסיקת רוק כבד. אין זה נכון שאותו נער מתחבר להשם. התחברות להשם היא ביטול היש בפני האלוהות, היא מצב נפשי שבו אין לאדם בעולמו אלא רק דבר אחד: ריבונו של עולם. בשבילו הוא מבטל כל רצונו ומחשבתו, כוחו ואישיותו, כל שכלו ורגשו... מי שמגיע למדרגה זו, בוודאי שמח לקיים את מצוות השם, בין הן קשות, ובין שקלות לו.

הרב אבינר יוצא כנגד הבנת המושג 'התחברות לה' במצוות'. רוב האנשים מפרשים את המושג כהרגשת חיבור למצוות, אשר מפאת הרגשה זו האדם מקיים את המצווה, אך באמת פירוש המושג הוא ביטול האדם בפני רבש"ע, ומתוך כך מקיימים את המצווה. בעבודה מתוך התחברות האדם לא לוקח חלק פעיל בקיום המצוות, אלא משמש כגלגל שלישי המחבר בין המצווה לה'. כמובן שבאמירה 'התחברות' מתכוון הרב אבינר למחויבות למצוות, ולא אל ההתחברות עליה אנו מדברים במאמר זה.

גם הרב עמיטל וגם הרב אבינר סוברים כי אדם צריך לעבוד את ה' מתוך מחויבות, מהסיבה הפשוטה שקיום מצוות מתוך התחברות בלבד מוביל בסופו של דבר לשימת האדם במרכז, וממילא יבוא האדם לקיים סלקטיבי של המצוות ובסוף, כפי שאמר הרב עמיטל, לאי קיומן בכלל. על מנת שאדם יקיים את כל המצוות, ללא יוצא מן הכלל, הוא צריך לבטל עצמו בפני האלוהים, דבר שיגיע רק על ידי קיום מצוות מתוך מחויבות.

דברים דומים אומר הרב סלובייצ'יק: ²²

נפשי בוחלת בכל אלו הדרשות הסובבות סחור סחור לנושא אחד: שמירת המצוות טובה

21 בוגרי צבא, גליון מס' 14, אדר א' התשס"ד.

22 הרב יוסף דב סלובייצ'יק, דברי השקפה, המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, תשנ"א (עמ' 254-255).

לעיכול המזון, לשינה מתוקה, לשלום המשפחה ולעמדה חברתית. הפעולה הדתית בעיקרה חוויית סבל היא. כשהאדם מזדמן עם האל לפונדק אחד, הוא נתבע על ידי האל להקרבה עצמית, המתבטאת במאבק עם יצריו הפרימיטיביים, בשכירת הרצון, בקבלת 'משא' טרנסצנדנטלי, בויתור על חמדת בשר מוגזמת, בהסתייגות לפרקים מן הנעים והערב, ובהתמכרות אל המר המזור, בהתנגשותו עם משטר חילוני, ובכמיהותיו אל עולם פרדוקסלי שאינו מובן לאחרים. הקרב את קרבך! זהו הצו העיקרי הניתן לאיש הדת. בחירי האומה, מאותה שעה שגילו את האל, התעסקו בפעולת הקרבה מתמידה. השם אומר לו לאברהם: "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק" וגו'. כלומה, אני תובע ממך את הקרבן הגדול ביותר. אני רוצה את בנך שהוא יחידך וגם אהובך. אל תשלה את עצמך, כי לאחר שתשמע בקולי ותעלה את בנך לעולה, אתן לך בן אחר במקום יצחק. כשיצחק יישחט על גבי המזבח - תישאר גלמוד וערירי. שום בן לא ייוולד לך. הווייתך תקפול בבדידות שאין כמותה. אני רוצה את יחידך שאין לו תמורה. כמו כן אל תחשוב, כי יעלה בידך לשכוח את יצחק ולהסיח את דעתך ממנו. כל ימך תהרהר בו. אני מעוניין בבנך אשר אהבת ותאהב לעולם. לילות של נדודי שינה תבלה ותחטט בפצעיך הנפשיים. מתוך שנתך תקרא ליצחק, וכשתיקץ תמצא את אוהלך שומם ועזוב. חייך ייהפכו לשרשרת ארוכה של ייסורי נפש. ובכל זאת אני תובע את הקרבן הזה. מובן שסופה של החוויה, ששורשה סבל וחרדה, הוא גיל עולמים. בשעה שהסיר אברהם את בנו מעל המזבח על פי פקודתו של המלאך, נהפך הסבל לשמחת עולם, והחרדה - לאושר נצחי. תחילתה של פעולת הדת היא הקרבת העצמות, וסופה - מציאת העצמות. ברם, אי אפשר לו לאדם למצוא את עצמו מבלי שיקריב את עצמו עובר למציאה.

הרב סולובייצ'יק בעצם אומר שהאדם אכן נדרש לבטל את עצמו בפני אלוהים, אין מקום לרצונו הפרטי של האדם ולהרגשותיו האישיות. קיום התורה הוא דבר תובע וקשה. האדם נדרש לוותר על כמעט כל שאיפותיו האישיות, והכל על מנת לקיים את רצון האל. נכון, בסופו של דבר האדם יגיע לידי שמחה בקיום המצוות, הסבל בהחלט יהפוך ל'שמחת עולם', אך אי אפשר להגיע למדרגה זו מבלי להקריב את ההקרבה הנדרשת מהאדם בקיום התורה. רק לאחר שאדם יקריב מעצמו לה', יזכה להתקרב אליו מתוך שמחה. על מנת להגיע להתחברות במצוות, האדם נדרש קודם כל למחויבות אליהן.

הרב שג"ר (שמעון גרשון רוזנברג), לעומתם, מתנגד לתפיסה כי האדם צריך לבטל עצמו בעת

קיום המצוות. הוא אינו סובר שהתחברות לתורה ולמצוות תוביל לפריקת עול והוא אף מעביר ביקורת על אלו החושבים כך: ²³

אכן, רבים חוששים מפני האנרכיה שעלולה הדגשת החוויה להביא, ומתריעים מפני סיכונים – אך טענה לסכנה איננה הוכחה לקיומה. אדרבה, הצד השני ממיט על עצמו סיכונים לא פחות כבדים, כדוגמת יצירת דמויות מנוכרות, בעלות קשיחות מוסרית אך נכות רגשית, מכונות אינטלקטואליות יעילות, שהן לא פעם מאובנות וחד צדדיות, בעלות מוסריות חסרת פתיחות אמיתית, רחמים ואנושיות... ליהודי יש 'חוש לקדושה', להתענגות על הפנימיות, גם אם היא איננה מובנת. הקדושה המזוהה עם העונג היא מופע פנימי הנוכח בליבם של הדברים. היא מופיעה כישותם, כלשד שלהם... זוהי ההתענגות של היהודי בקיומו כיהודי, עונג המלווה בהרמוניה עמוקה מאוד... הסיבה... היא גילוי העונג, שהוא התגלות הנקודה הפנימית ביותר של הקיום. לכן בחוויה ובתענוג הכרוכים בחיפוש המיסטי של צעירינו אין פסול – להיפך, הם עשויים להיות בסיס לעולם דתי עמוק הרבה יותר מזה המבוסס על לימוד ויגיעה.

הרב שג"ר טוען ש'טענה לסכנה איננה הוכחה לקיומה', וממילא אין שום סיבה 'לאסור' עבודה מתוך התחברות. להפך, הוא אומר שליהודי ישנה מין משיכה טבעית להתענגות על הדברים הקדושים, ואין שום פסול לתת לה לפעול בנפש האדם. עבודה מתוך התחברות רק תחזק את עולמו הרוחני של האדם, תגרום לו לרצות להתקרב עוד אל הקדושה ותחבר אותו אל הנפש שלו. בנוסף הוא אומר כי בעבודה מתוך מחויבות ישנו סיכון של הפיכה למין 'רובוט', מכונה לעשיית מצוות, דבר שבהחלט יכול להרחיק את האדם, המחפש את דרכו בתורה, מדרך הישר. נראה כעת שתי דעות הלוקחות את דעת הרב שג"ר צעד אחד קדימה. הרב יעקב אריאל בספרו 'באהלה של תורה', והרב נחום אליעזר רבינוביץ' בספרו 'יד פשוטה' על משנה תורה לרמב"ם, אומרים דבר מפתיע מאד:

כך כתב הרב אריאל: ²⁴

יש מקום לומר שבמצוות שבין אדם לחבירו אין הכוונה מעכבת, גם לסבורים שמצוות צריכות כוונה. והדבר מוכח ממה שנאמר בגמרא (ר"ה ד' ע"א): האומר סלע זו לצדקה

23 לחות ושברי לחות (שיחות ערוכות של הרב שמעון גרשון רוזנברג (שג"ר)), ידיעות אחרונות, תשע"ג (עמ' 164-168).

24 אריאל, הרב יעקב. שו"ת באהלה של תורה, חלק א, סימן נט, מכון התורה והארץ, תשס"ו.

בשביל שיחיה בני – הרי זה צדיק גמור. וקשה הרי לא נתכוון לשם מצוה... אלא על כרחך במצוות שבין אדם לחבירו ניתן לצאת ידי חובה גם בלא כוונה. וזאת משום שעיקר מטרתן היא לא עצם המעשה אלא התוצאות שיש מהן לזולת; ולגבי התוצאות אין הכוונה מוסיפה ולא העדר הכוונה גורע... וכן יש להוכיח ממצוות לקט ושיכחה, שאדם מקיים אותן דווקא ללא כוונה... והיינו משום שהולכים אחר התוצאה.

הרב אריאל אומר שניתן לקיים את המצוות שבין אדם לחברו גם ללא כוונה כלל לקיים את ציווי האל! וזאת משום שבסוג המצוות האלו, העיקר הוא התוצאה הבאה לאחר המעשה, ולא המעשה עצמו. הרב רבינוביץ' מוסיף ואומר באותו עניין:

נמצא שהמדרגה העליונה במצוות שבין אדם לחבירו ועשיית הטוב לזולת הוא שיעשה אותן מתוך תאוותו וחשקו הוא ולא משום שהם מצוות הבורא יתברך ועולו, מה שאין כן בשאר מצוות שבהן אדרבה צריך להדגיש את הצד השמעי שהוא עושה כדי לקבל עליו עול מלכות שמים.²⁵

הרב רבינוביץ' בדבריו אומר שמצוות שבין אדם לחברו כלל לא מקיימים מפאת היות הציווי אלוהי ועליון! אלא צריך לקיים אותם מתוך תאוה וחשק להיטיב עם הזולת ולעשות טוב, ובכלל לא מתוך כוונה לקיים את ציווי האל. היינו חושבים שאדם צריך לבטל עצמו בפני האלוהים, או לפחות לקיים את המצוות מפאת היותן ציווי אלוהי, גם אם מתחברים אליהן. אך אומרים הרבנים דבר הפוך לגמרי. ישנן מצוות שלא נועדו על מנת לקיים את רצון האל, אלא הן בשביל הבן אדם בלבד. לכאורה מוכח מדבריהם שה' כן נתן לנו את המצוות (או לפחות את חלקם..) על מנת שנתחבר אליהם ושנקבל מהם, ופחות בשביל שנבטל ונשעבד עצמנו אליו.

הד לדברים ניתן למצוא בדברי הראי"ה שאומר שיש מעלה בעבודת ה' כזו, המאפשרת לתאוות ולתשוקות האדם להגיע לידי ביטוי: "יש לפעמים תועלת ממה שתחילת עסק התורה הוא שלא לשמה, שעל ידי זה מתמזגת תשוקת הלימוד גם בהכחות הגופניים והדמיוניים" (שמונה קבצים ה, יא).

מדברי הראי"ה עולה, שמתוך עסק האדם בתורה שלא לשמה הוא מחבר אותה לכל החלקים הגופניים והדמיוניים שבו, וכך מוסיף לטבעיותה של התורה. כאשר האדם מתעלה במדרגות הקדושה, התורה כבר איננה דבר שמנותק מגופו ותשוקותיו, אלא הכל מתמזג לידי יחידה אחת של קדושה.

יש לציין שהרב אף העיד על עצמו שחסרה לו מאותה אהבה טבעית לעולם הזה, שהיא עצמה מביאה עלייה וברכה גדולה לעולמו הרוחני של האדם ולתורתו:

לי חסרה אהבת עולם - הזה, וזה מסבב לי חסרון גדול ברוחניות, גם לימוד תורה ועסק במצוות שלא לשמה - שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ואני צריך הדרכה באיזה אופן לאחוז בדרכים הללו, שהם מצד עצמם ירידות, מכל מקום הם צורך עליה (חדריו עמ' ככד הוצאת רעות).

הצעת פתרון

בפרק זה, אני מעוניין להציע פתרון לשאלה הסבוכה איתה התמודדנו עד כה במאמר.

נחזור אל המשנה שהבאתי בתחילת המאמר, המדברת על עבודה מתוך מחויבות:

אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק, הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. (אבות א, ג).

כאשר הבאתי את המשנה שם, הסברתי שהמשנה מדברת על עבודת ה' נטולת אינטרסים, עבודה 'נטו' כדי לעבוד את ה'. אך בסוף המשנה ישנה הוספה שאמנם ממבט ראשון אינה נראית משמעותית במיוחד, אולם כאשר מעיינים בה לעומק מתגלה חשיבותה. אנטיגנוס אומר: "ויהי מורא שמים עליכם", וכוונתו, שבנוסף לאהבה הגדולה שיש לאדם אל ה', אשר ממנה הוא מגיע לעבודה 'שלא על מנת לקבל פרס', עליו גם לעבוד מיראה. וכך מפרש רבי עובדיה מברטנורא²⁶ את המילים הללו:

אע"פ שאתה עובד מאהבה עבוד גם כן מיראה. שהעובד מאהבה זריז במצות עשה, והעובד מיראה נזהר ממצות לא תעשה, ונמצאת דעבודתו שלימה. וכן אמרו חז"ל, עבוד מאהבה עבוד מיראה. עבוד מאהבה, שאם באת לשנוא דע שאתה אוהב ואין אוהב שונא. עבוד מיראה, שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא בועט.

ר' עובדיה מברטנורא מוצא בדבריו של אנטיגנוס הדרכה מפורשת כיצד יש לעבוד את ה' בצורה השלימה ביותר - עבודה מאהבה יחד עם עבודה מיראה. שני הצדדים המנוגדים האלו משלימים אחד את השני. אדם שאוהב את ה', באופן תמידי ירגיש חיבור למצוות, שהרי "אין

אוהב שונא", ובנוסף, אדם שירא מה' לא 'יזרוק הכל' בשאט נפש, כאשר יהיה לו קשה לקיים את המצוות, שהרי "אין ירא בועט". תפקידה של היראה הוא לא לתת לאהבה לצאת מגבולה ולהפוך עם הזמן לגסות הלב. היראה שומרת על המרחק בין העבד לבין רבו, ומבטיחה שהעבד לא יבוא לידי 'בעיטה' בציוויו. משכך, אדם שגם אוהב, וגם ירא, לעולם לא יפסיק לקיים את המצוות ולהרגיש חיבור אליהן.

נראה שיש לדייק בלשונו של הברטנורא, שאמר "אע"פ שאתה עובד מאהבה, עבוד גם כן מיראה". לכאורה נראה, כי הברטנורא סובר שאדם צריך לקיים את המצוות קיום מתוך אהבה ויראה יחד, ללא עדיפות של אחד מהם כלפי השני. האהבה והיראה אמורות להשלים זה את זה, וביחד ליצור את עובד השם האידיאלי. אמנם לענ"ד אין זה מוכרח שאין עדיפות לעבודה מאהבה או מיראה, ויתכן שגם לשיטתו הקומה הבסיסית צריכה להיות יראה או אהבה.

בשו"ת שרידי אש, הרב יחיאל ווינברג דן בשאלה מדוע אין מברכים על נתינת משלוח מנות, ובתשובתו כך הוא אומר:

בפורים זה הרהרתי בקושיית האחרונים: למה אין מברכין על משלוח מנות, לפי טעם הרשב"א שאין מברכין על הצדקה שמא לא יקבל... והינה אף שבכל המצוות גדול המצווה ועושה ומברכין וציוונו – במשלוח מנות טוב שייתן מרצונו החופשי, מתוך רגש של אהבה לאחיו העברי, ואם הוא נותן רק עפ"י ציווי הוא מפחית מידת האהבה. וכן הדין בצדקה, שאם הוא נותן מתוך רחמנות או מתוך אהבת ישראל טוב יותר ממי שנותן מתוך ציווי וכפיה.²⁷

הרב ווינברג אומר שעדיף לתת משלוח מנות מתוך רגש של אהבה למקבל, לתת צדקה מתוך רחמנות על העני, משום שהוספת הרגש למצווה היא מדרגה יותר גבוהה מאשר קיומה ללא רגש כלל. אנו למדים מכאן שאמנם עשיית מצוות עם הוספת רגש היא מדרגה גבוהה יותר, אך הצורה הבסיסית היא קיום המצוות מפאת הציווי עצמו. כלומר, יש לקיים את המצוות כי כך ציווה עלינו ה', אך עדיף להכניס את הרגש של האדם לתוך קיומן. הרב ווינברג, אומר שהבסיס לקיום המצוות צריך להיות מתוך יראה, מפאת היותן ציווי אלוהי, ועל גביו רצוי להוסיף את האהבה, את החיבור.

ישנו פסוק בספר שמות (לט, מג) המדבר על סיום בניית המשכן במדבר: "וַיֵּרָא מִשָּׁה אֶת כָּל

הַמְלֵאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּנֵי עֲשׂוֹ וַיִּבְרָךְ אֹתָם מִשָּׁה׃.

על פסוק זה מבאר הרש"ר הירש:

משה השקיף על כל המלאכה המוגמרת, והנה נטבעו בה שתי תכונות אופייניות: "עשו אתה", הם עשו אותה, וכל פרט מפרטי המלאכה, מקטן ועד גדול, ביטא את מיכלול האישיות, את המסירות, את ההתנדבות הנלהבת ואת תנופת המעשה של האומה ושל כוחותיה, ושנית: "כאשר צוה השם כן עשו", עם כל הזריות שבתנופת העשייה השתעבדו לחלוטין, בכלל ובפרט, לצו האלוהי, ואיש לא שאף להבלית את עצמו במפעל על ידי תוספת או מגרעת סובייקטיבית בחומר או ברוח. רק זה היה שכר המצוה שעמד לנגד עיני כל אחד ואחד: להוציא אל הפועל את מצות השם וכונתו בתכלית הדיוק. זוהי שמחה של מצוה המקוימת מרצון, זוהי חירות שבמשמעת ומשמעת שבחירות, והיא באה לכלל תודעת האישיות העצמית - דווקא בשעת השתעבדותה המוחלטת לרצון הבורא, תוך הרגשת עצמיותה בשמחה שאין למעלה ממנה. והרי זה הסימן המובהק המאפיין את השלמות המוסרית העליונה של מעשה אדם מישראל, ואת האדם - כעבד השם.²⁸

הרש"ר הירש מסביר שבבניית המשכן התבטאה המסירות וההתנדבות הנלהבת לבנייתו ולהקמתו של המשכן אצל בני ישראל, בבחינת "עשו אותה", ואף על פי כן, למרות כל ההתלהבות שהייתה, בני ישראל השתעבדו לגמרי לצו האלוהי, וכל מה שעמד בראשם היה להוציא לפועל את קיום דבר ה', בבחינת "כן עשו". וזו העבודה השלימה, לדברי הרש"ר הירש. דווקא בעת שאדם משעבד עצמו בתכלית לרצון הבורא, רק אז הוא מרגיש את גודל החיבור הקיים. אפשר לקיים את המצוות עם התלהבות, עם שמחה, אך יש להשאיר בתודעה את הסיבה שהתלהבות והשמחה הללו נמצאות, את הסיבה בגללה הן הגיעו - מכיוון שאדם מקיים את רצון הבורא.

מהעולה מדברי הרב ווינברג והרש"ר הירש, ניתן ללמוד, שאמנם יש חשיבות לקיום מצוות מתוך חיבור ושמחה, עם זאת, עליהם לבוא כקומה נוספת ובלתי תלויה לקומה הראשונה, שהיא עבודת ה' וחיבור למצוות מתוך יראה. האדם צריך לקיים את המצוות קודם כל מפאת היותן ציווי אלוהי ועליון, ועל גביהן, כאשר ניתן, להוסיף את החיבור הפרטי והחוויה האישית שלו.

28 רש"ר הירש (לט, מג) ד"ה "וירא... והנה עשו אותה... כאשר צוה ה' כן עשו".

סיכום

כבני אדם בעלי רצון ובחירה, אנו מרגישים רצון לחיות את חיינו מתוך שלמות פנימית, רצון לתת משמעות לדברים שאנו עושים, אך אנו גם נתבעים לחיים של עול וקבלה, מחויבות והכרח. במציאות שלנו קיימים שני המישורים הללו, וניתן לראות אותם כמשלימים זה את זה.

את התורה אנו מקיימים כי כך ציווה עלינו ה' - הטוב המוחלט, ולכן אין לנו רשות להרהר בכך. התחברות אישית למצוות אינה הבסיס לקיומן. גם אם לפעמים קשה ומתעוררים רצונות אחרים, אין לנו רשות לתת מקום של השפעה לאותם הרצונות על קיום המצוות שלנו. אכן, קיום דבר ה' הוא דבר טובע וקשה, אך דווקא בשל כך קיומו מביא לידי סיפוק גדול.

אמנם, אדם שמקיים את המצוות רק בשל היותן ציווי אלוהי ועליון עלול לחיות בניתוק מהחיים, ועשוי להפוך למן 'מכונה' לעשיית מצוות. ביטול האדם בפני האלוהים הוא אכן דבר גדול, אך יש לשים לב לאפשרות התוצאה ההרסנית הנלווית - ביטול האדם. ביטול עצמיותו של האדם וכל עולמו הפנימי והרגשי. התעלמות מהרגשות הקיימים בתוכנו אינה מעלימה אותם.

משכך, אני סבור, כפי שניתן ללמוד מדברי חז"ל, שהדרך הרצויה ביותר לעבוד את ה' היא על ידי חתירה מתמדת אחר הוספת חיבור וקרבה, אולם זאת כל עוד החיבור ניתן על גבי המחויבות הקיימת. יש לתת צדקה לעני קודם כל כי כך כתוב בתורה ואם ניתן להוסיף חיבור על גבי החיוב - מה טוב. אם ניתן לתת צדקה לעני מכיוון שכך ציווה ה', וגם מכיוון שאני מרחם על העני ומרגיש חמלה כלפיו, הרי שהדבר רצוי ומקובל.

ככלל, כדאי להפנים שאין המוסר הטבעי נוגד את ההלכה, ואם אכן נראה שיש סתירה ביניהם הדבר מחייב בדיקה. אך, אנו לא מקיימים את המצוות בשל היותן תואמות את המוסר הקיים בנו. אנו חיים בידיעה כי התורה היא ציווי אלוהי ועליון, ועל גבי המחויבות הבסיסית הזאת נשאף גם להצליח ולהתחבר אליה.